

6. Az ötödik fejezet elején a szerző megállapítja, hogy a ragadványnevekhez többféle névtípus tartozik. Az uralkodók, híres emberek nevéhez kapcsolódó köznévi névkiegészítők a köznévi és a tulajdonnévi határán elhelyezkedő alakulatok, és mondattani szempontból értelmezők: *Katharina die Große*, *Otto I. (der Erste)*, *Karl der Kühne*. A nevek azonosítására ezek a névkiegészítők nem mindig alkalmasak. Például *Friedrich II.* lehet a Hohenstaufen dinasztiához tartozó uralkodó, de II. Frigyes porosz király is. A számmal jelölt névkiegészítőt egy másik névelemmel fel is lehetett cserélni: *Friedrich II. ~ Friedrich der Große* 'Nagy Frigyes'. Néha találkozhatunk csak egy adott személyre vonatkozó névkiegészítővel is: *Ludwig XIV. der Sonnenkönig* 'XIV. Lajos, a Napkirály'.

Szerelmesek, barátok, családtagok stb., azaz közösségekben együtt élők között a személynév helyett használatos névforma a ragadványnév. Funkciója nem a megkülönböztetés, hanem az egymás közötti távolság megszüntetése. A tanári ragadványneveket a diákok csak egymás között, bizalmasan használják; ezek feledtetik az alá- és fölérendeltséget.

Ha egy világi rendbe, szabadkőműves páholyba vagy céhbe felvettek valakit, a közösséghez tartozás jeleként új nevet kapott. A 17. században például a nyelvművelő társaságok tagjai ilyen neveket vettek fel: *der Wohlgeratene* 'a sikeres, akinek sikerült valamit elérni', *der Bekrönte* 'a megkoronázott'. Ezek csak jelölő funkciót töltek be.

Ha valaki tagja lett egy szerzetesrendnek és nevet cserélt, a rend tagjaként egy új világba, egy új életbe lépett be. A felvett nevek egyháztörténeti személyekhez, eseményekhez, helyekhez kötődnek, és a közösségen belül a szólítónév szerepét töltik be.

7. A hatodik, egyben utolsó fejezet az egyéb névtípusokban használatos személynevekkel és a köznevesülés kérdéseivel foglalkozik. A szerző az állatok, növények, hajók, ágyúk, vonatok, autók, szelek neveiben, állandósult szókapcsolatokban, sporttal kapcsolatos szakkifejezésekben, árunevekben és folyóiratok címeiben vizsgálja a személyneveket.

A személynevek köznévi funkcióban háromféle alakban jelenhetnek meg: változatlanul (*Celsius*, *Browning*), bár a nemük néha megváltozik (*das Hertz*, *Ohm*, *Watt*); rövid alakban: *Farad* (< *Faraday*), *Volt* (< *Volta*); valamint toldalékkal: *Fuchsie*, *Fuchsin* 'fúkszia növény' (Leonhard Fuchsról nevezték el; 1501–1566).

WILFRIED SEIBICKE könyvét melegen ajánlom a kollégáknak és az érdeklődőknek.

VINCZE LÁSZLÓ

ANNA FERRARI
DIZIONARIO DEI LUOGHI LETTERARI IMMAGINARI
[Fiktív irodalmi helyek szótára]
UTET Libreria, Torino, 2007. 654 lap

A maga műfajában majdhogynem egyedülállónak számító „Elképzelt irodalmi helyek lexikoná”-ban olyan nevek vannak összegyűjtve, melyek által jelölt helyek a valóságban nem találhatóak meg a térképen, az írók képzelőereje és megjelenítő művészete révén mégis „léteznek”, sőt valóságosnak tűnhetnek. Az óriási témát az antikvitás jeles kutatójaként (továbbá könyvszerkesztőként és íróként is) ismerő szerző bevallottan

szubjektíven a nyugati irodalom legfontosabb, az ókortól napjainkig tartó vonulatának vizsgálatára szűkítette le, és a válogatás során a következő három szempontot igyekezett következetesen szem előtt tartani: a hely/név legyen irodalmi (és ne más művészeti ágban született); legyen „valódi” helynévi tulajdonnév (azaz egyértelműen identifikáló szerepű lexéma vagy szintagma, ne pedig „csak” körülírás vagy általánosító megnevezés); és végül maguknak az irodalmi műveknek, azok íróinak legyen bizonyos fontosságuk, köz- és elismertségük.

A szerző e hatalmas folyamból választhatta ki tehát a mitológiai (mítosz- vagy néphagyománybeli) helyneveket, a világ határain túli dimenzióra utaló neveket, a jövő és az utópia helyneveit, az írók által kitalált helyneveket (ezek esetében a valóság elemei sokszor keverednek a fiktiivékkal), az egzotikus világ helyneveit, valamint az allegorikus és a szimbolikus neveket.

A jelölt referens mibenlétét illetően az 1. mutató szolgál szinte teljesen kimerítő tipológiai eligazításként (l. erről alább); ehhez kapcsolható a kötet előszavában felvázolt másik rövid fiktiivhelynév-tipológia, mely szerint vannak beszélő helynevek (pl. *Paese dei Balocchi* 'Játékkorság'), játékos módon megalkotott helynevek (pl. *Isole Langerhans* 'Langerhans szigetek' – helynévként), anagrammák (pl. *Erewhon* < *Nowhere*), személynévből alakítottak (pl. Calvino „Le città invisibili”, azaz „Láthatatlan városok” címmel 1981-ben magyarul is megjelent regényében az 58 női névi városnév), és vannak végül kétségtelenül „anonim helynevek” (mint pl. Buzzati „Tatárpuszta” című regényében az az „igazi” helynévvel nem jelölt város, ahonnan a főszereplő, Drogo kapitány indul útjára); utóbbiak azonban (mint már utaltunk rá) nem kerültek bele ebbe a gyűjteménybe.

A kötet előzményeül szolgáló forrásmunkák jegyzéke mintegy öt oldalt tesz ki. Az itt felsorolt kötetek túlnyomó többsége az utópiával és az utópisztikus irodalommal foglalkozik, de megtalálhatók a listában az antikvitással foglalkozó monográfiák és enciklopédiák is. Valódi „tartalmi” előzményként csupán a ALBERTO MANGUEL – GIANNI GUADALUPI párosnak (a bibliográfiában szintén feltüntetett és a szerző által is ötletforrásnak tekintett) „Manuale dei luoghi fantastici” (Milano, 1982) című munkáját említhetjük, az a lényeges megállapítással kiegészítve, hogy az e munkában közreadott ezres nagyságrendű fiktiiv helynevekhez képest FERRARI kb. hatszor annyi címszót gyűjtött össze és írt le. (Ez a tény azután önmagában is elegendő cáfolat a szerzőpáros FERRARI ellen irányuló plágiumvádjára; l. *Corriere della Sera* 2008. március 30: 33).

A lexikon címszólistáját a betűrendbe sorolt kitalált helynevek alkotják. Ezek olasz, illetve eredeti nyelvű megnevezések; külföldről olaszra áttett mű esetében a legelterjedtebb, legismertebb név szerepel (többször lefordított mű esetében lehet ugyanis több ilyen is). Az olaszra áttett nevekénél ritkán van csak az eredeti is megadva (pl. *Abbazia degli Incubi*, angolul *Nightmare Abbey*); a szerző szándéka szerint akkor, ha nem szó szerinti fordításról van szó.

A nevek keresése a többtagúak esetében (pl. *Paese dell'Eterna Giovinezza* 'az Örök Fiatalság/Ifjúság Országá') nehézségekbe ütközhet: a műben alapvetően a linearitás elve dominál (pl. az *Old Frenchman's Place* helynév az *O* betű alatt szerepel), sok esetben azonban a szerző az „ismertebb elem” alatt hozza a kifejezéseket (pl. *Isola di Robinson* 'Robinson szigete' a *Robinson* és nem az *Isola* címszó alatt szerepel, bár az utóbbiban utal az előbbire). Ez azt eredményezi, hogy a fontosabb közszói elemeknél is (pl. *isola*, *palazzo* stb.), de ugyanakkor a bővítményeknél is (pl. *Grugniti*, *Isola dei ~*; *Poesia*, *Isola della ~*; *Guermantès*, *Palazzo dei ~* stb.) szerepelhetnek szintagma szerkezetű helynevek,

utalásokkal összekapcsolva ugyan, de mindenképpen keresgélésre kényszerítve a használókat. Lássunk még egy további példát is: az *Isola* alaptagú szerkezetek közül 34 szerepel az *I* betű alatt, viszont az *isola* alól 126 utalás történik a különféle bővítményi elemekre.

A több szerzőnél is előforduló helyneveket – egy általános bevezető rész után – kis fekete négyzetek által elválasztott szócikkrészekben dolgozza fel a szerző (pl. a *Fate, Paese/Regno delle* 'Tündérország' 6 különböző szerző műveiben szerepel magyarázattal; a *Luna* 'Hold' esetében 12 szerzőre és művekre történik utalás; a *Paradiso* 'a Paradicsom' 46, *Paradiso Terrestre* 'a Földi Paradicsom' 32 elemzésben bomlik ki; stb.)

Ha egy műben több fiktív hely(név) szerepel, akkor a különböző címszavak alatt ugyanaz az elemzés ismétlődik, a megfelelő módon adaptálva (pl. Calvino már említett regényében az 58 női névvel megegyező helynév esetében).

A szócikkekben mindig szerepelnek információk a szerzőről (a születés és az elhalálozás dátuma, olykor a nemzetiség is), továbbá egy rövid tartalmi leírás beilleszti a helynevet az adott mű kontextusába; ezután a szócikk felvázolja, hogy mit és hogyan akart az író a fiktív helynévvel kifejezni, illetve hogyan viszonyul az adott műben való megjelenítés a más művekben felbukkanó azonos motívumokhoz.

Szólnunk kell a kötetben feldolgozott magyar irodalmi vonatkozásokról is, előrebo-csátva, hogy a kötetben nincs feltüntetve esetleges segítőársak, tanácsadók neve.

Az összesen nyolc magyar szerző műveiben előforduló helynevekre vonatkozó magyarázatok és utalások tulajdonképpen csak kevés esetben vannak rendben (zárójelben a műnek a kötetben szereplő olasz címe, a vessző után az olaszul megadott helynév): Déry Tibor: „G. A. úr X-ben” („Il signor G. A. nella Città di X”, *Città di X*); Karinthy Frigyes: „Capillária” („Capillaria”, *Capillaria*), továbbá „Utazás Faremidóba” („Viaggio a Faremido”; *Faremido, Lasomi*); Petőfi Sándor: „János vitéz” („Il prode János”, *Regno/Paese delle Fate* 'Tündérország', *Paese dei Giganti* 'Óriásország'; Vörösmarty Mihály: „Csongor és Tünde” („Csongor e Tünde”, a *Regno/Paese delle Fate* 'Tündérország'; „A Délsziget”, *Isola del Sud*; megjegyzendő, hogy Vörösmartynak van egy „Tündérvölgy” című elbeszélő költeménye is, de ez nem szerepel a lexikonban).

Kiseb-nagyobb hibák mutatkoznak viszont a többi feltüntetett magyar szerző és mű esetében. Problémát okoz először is az, hogy néhány megadott helynév nem felel meg a szerző által megadott alapvető kritériumoknak. Így előfordulnak egyfelől az eredetiben nem igazi tulajdonnevek, például Petőfi „János vitéz”-ének 21. fejezetében nincs (nagybetűs) *Boszorkányország* és az ennek megfelelően *Paese/Mondo delle Streghe* (vö. „Boszorkányoknak a sötétség országa / Rég ideje a, hogy birtoka, tanyája”), továbbá Vörösmarty „A Délsziget” című töredékben maradt művében sem szerepel a lexikonban szereplő *Valle Maledettá*-nak megfelelő *Elátkozott völgy*. Egy másik hiba az előzőnek épp az ellentettje: nem fiktív, hanem éppen hogy konkrét, létező helyről és annak nevé-ről van szó, mint Krúdy Gyulának a „A vörös postakocsi” című regényében szereplő *Orfeum* esetében (Krúdy e műve egyébként közismerten tele van az akkori főváros jellemzésére szolgáló konkrét helynevekkel). Megjegyzendő továbbá, hogy a mű ismertebb olasz címe „La carrozza cremisi” (hiszen ezzel jelent meg olaszul Gianpiero Cavaglia gondozásában 1983-ban a Marinetti kiadónál Casale Monferratóban), míg a lexikonban megadott „La diligenza rossa” cím gyakorlatilag ismeretlen Itáliában.

Egyéb típusú tévesztések, hiányosságok szerepelnek a következő magyar szerzők-nél: Bessenyei György: „Tariménes utazása” („Viaggio di Tarimene”) című satirikus

művéből csak a *Kirotosz* helynév van jelen (annak említésével, hogy itt egy fővárosról, tulajdonképpen Bécsről van szó), hiányzik azonban a lexikonból az összes többi, fontosabb helynév és ezek magyarázata: *Totoposz*, *Menédia*, *Jajgádia* stb.). Madách Imre „Az ember tragédiája” („La tragedia dell'uomo”) című művéből szerepel a lexikonban a *Paradiso Terrestre* 'Földi Paradicsom'; sajnálatos ugyanakkor, hogy van ugyan a lexikonban *Falansterio* címszó (186), de ott nem esik szó Madách művének eme további fontos részletéről. Jókai Mór neve – tévesen – keresztnéve szerint van besorolva a betűrendbe. Ő (a tartalmi leírás alapján) az „Egész az északi pólusig” című, kevésbé ismert munkájával, s abban a *Regno degli Orsi Polari* 'a Jegesmedvék Országá' fiktív hellyel szerepel a lexikonban: *ország* helyett talán a *barlang* is elegendő lett volna, hiszen Jókai nem is írja nagybetűvel a nevet fantáziadús leírásaiban (l. erről feljebb). Nem szerencsés ugyanakkor, hogy magának a műnek a címe olaszul a „Ventimila leghe sotto i ghiacci”, azaz „Húszezer mérföld a jég alatt” lett, és ez zavaróan összecseng a lexikonban egyébként szintén szereplő, nálunk „Nemo kapitány”-ként közismert Verne-regény címével („Ventimila leghe sotto i mari”).

A kötetet két igen hasznos mutató zárja. A szerzők szerinti mutatóban az írók neve után művük címe, majd a bennük előforduló fiktív helynév szerepel (az írónevek négyes oszlopokban elrendezve: 611–37). Különbőféle irodalmi elemzések kiindulópontja lehet a másik, a képzelt helyek tematikusan csoportosított mutatója (639–54), mely egyúttal alap-tipológiaiaként is szolgálhat (a következő listában a zárójelben álló szám azt mutatja, hány hasábnyi név van feltüntetve az adott nagyobb kategóriákban): apátságok, fák, túlvilág, kastélyok (3), városok (10), folyók, erdők, szigetek (7), hegyek, hajók (2), megyék (6,5), országok (3), falvak (2,5) stb.

Összességében igen hasznos munkáról van szó; kívánatos lenne e specifikusan olasz közönségnek szánt kezdeményezés nemzetközivé bővítése, alakítása is.

FÁBIÁN ZSUZSANNA

ANTTI LEINO
ON TOPONYMIC CONSTRUCTIONS AS AN ALTERNATIVE
TO NAMING PATTERN IN DESCRIBING FINNISH LAKE NAMES
[A helynévszerkezet mint a névadási modellek alternatívája
a finn tónevek leírásában]
Finnish Literature Society, Helsinki, 2007. 132 lap

1. A modern névtudomány kezdetei az 1930-es évekre nyúlnak vissza Finnországban. A nevek gyűjtése és etimológiai vizsgálata után a következő évtizedekben a figyelem az egyes nevektől a névrendszerek felé fordult. Míg NISSILÄ szószemantikai kritériumok alapján tartotta a neveket kategorizálhatónak, addig a ZILLIACUS és KIVINIEMI névével fémjelezhető korszak érdeklődésének középpontjában a nevek szerkezeti elemzése, a névadási modellek és az analógia állt. A 20. század második felében új irányvonal jelent meg a finn névtudományban, a szocioonomasztika. A kutatók ennek keretében a nevek